

Культурологічна теорія ризику, в межах якої найбільш активно розвивається концепт «цивілізація ризику», виявляється вельми продуктивним способом вивчення ризиків, пов'язаних з культурними небезпеками, що більшою мірою викликані політичними процесами. Прихильники культурно-символічної концепції ризику зосереджують свої дослідницькі зусилля на визначенні ризику як соціокультурного факту, який відрізняється від природного катаклізму у випадку небезпеки завдання шкоди суб'єкту чи об'єкту реалізації ризику або недостатньої захищеності від небезпеки. Культурно-символічні концепції репрезентовані трьома напрямками: перший пов'язаний із специфікою культури, яка задає той чи інший рівень ризиків (Р. Шефер); другий – з історичною динамікою як специфічним джерелом нових ризиків (І. Г. Яковенко); третій – з розробкою технологій управління культурними ризиками (М. Меркхофер).

Бібліографічні посилання

1. Кривошеїн В. В. Цивілізація ризику [Текст] / В. В. Кривошеїн // Соціологічна енциклопедія / В. Г. Городяненко (уклад.). – К. : Академвидав, 2008. – С. 437.
2. Яковенко И. Г. Риски социальной трансформации российского общества: культурологический аспект [Текст] / И. Г. Яковенко. – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 176 с.
3. Beck U. Die Erfindung des Politischen [Text] / U. Beck. – Frankfurt a/M : Suhrkamp, 1993. – 350 s.
4. Hansson S. O. What is philosophy of risk? / S. O. Hansson // Theoria. – 1996. – Vol. 62. – № 1–2. – P. 169–186.
5. Drottz-Sjoberg B.-M. Risk perception and definition of risk [Text] / B.-M. Drottz-Sjoberg // Working paper. – Brussels : European Institute for Advanced Studies in Management, 2003. – P. 1–24.
6. Merkhofer M. Decision Science and Social Risk Management: A Comparative Evaluation of cost-benefit analysis, decision analysis, and other formal decision-aiding approaches [Text] / M. Merkhofer. – Dordrecht : Reidel, 1987. – 340 p.
7. Schaefer R. What Are We Talking About When We Talk About «Risk»? Critical Survey of Risk and Risk Preference Theories [Text] / R. Schaefer. – Laxenburg : International Institute for Applied Systems Analysis, 1978. – 260 p.
8. The Social and Cultural Construction of Risk [Text] / B. B. Johnson, V.T. Covelto (eds.). – Dordrecht: Reidel Publishing Company, 1987. – 358 p.

Надійшла до редколегії 12.01.11

УДК 321.01:342.2

І. Г. Алексеевко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Визначено чинники, що призвели до встановлення парламентської республіки в Молдові. Досліджено причини трансформацій її форми правління та інструменти які намагалися використати для її цілеспрямованих змін.

Ключові слова: форма правління, парламентська республіка, конституційний референдум.

Определені фактори, приведшие к установлению парламентской республики в Молдове. Исследованы причины трансформаций ее формы правления и инструменты, которые пытались использовать для ее целенаправленных изменений.

Ключевые слова: форма правления, парламентская республика, конституционный референдум.

© Алексеевко І. Г., 2011

Article is devoted to defining the factors that led to the establishment of a parliamentary republic in Moldova. Examines the cause of her transformation rule and tools attempting to use its targeted changes.

Keywords: government, parliamentary republic, the constitutional referendum.

Республіка Молдова хоча й є географічною сусідкою України, проте привертає до себе значно менше уваги ніж інші сусіди – Росія, Білорусія, Польща, Румунія та інші. Меншу увагу з боку мас-медіа можна пояснити тим, що за розміром ВВП, кількістю населення та розміром території Молдова значно поступається вищенаведеним країнам. Проте меншу уваги приділяють Молдові й науковці, зокрема політологи. Подібна ситуація видається дивною, зважаючи на ті бурхливі та інтенсивні процеси, що відбуваються в Республіці Молдові протягом практично усього її існування. Громадянські війни, невизнані республіки, широкомасштабні акції громадянського протесту, проблеми подвійного громадянства – усе це мало викликати більш значну увагу політологів. Проте, на нашу думку, найбільш цікавою сторінкою політичного життя Молдови є трансформація форми її правління. Молдова – одна з небагатьох пострадянських республік, разом з прибалтійськими, яка має парламентську форму правління. Вона фактично єдина з пострадянських республік, яка в ході свого існування перейшла до парламентської форми правління і, незважаючи на певні ризики, жодного разу не відчувала загрози становлення авторитарного режиму. Подібний розвиток подій є нетрадиційним для пострадянського простору і заслуговує на вивчення. Тому метою нашої статті буде визначення чинників трансформації форми правління в Республіці Молдова. Завданнями, які дозволять досягти цієї мети, є визначення причин формування парламентського режиму правління та чинників його збереження та розвитку.

Основна частина. На розвиток політичної ситуації Республіки Молдова значним чином вплинув розвиток подій наприкінці вісімдесятих років, в останні роки існування Радянського Союзу. Саме в цей час відбулися певні кадрові зміни в керівних органах республіки. В листопаді 1989 року Семена Гроссу на посту 1-го секретаря ЦК КПМ змінив Петро Лучинський [1].

Влітку 1989 р. Олександр Мокану, який був головою Верховної Ради МРСР віддав перевагу роботі в Москві, відтак відбулися вибори на вакантну посаду, на яких переміг Мірча Снегур. Таким чином, напередодні отримання незалежності в Молдові відбулися достатньо серйозні кадрові зміни у вищих ешелонах влади. До того ж, у випадку з Петром Лучинським, це була зміна позицій в рамках єдиної елітної групи, пов'язана з приїздом «варяг» з Таджикистану. Щодо обох вищезазначених політиків можна сказати, що вони були людьми достатньо новими для політичного «олімпу», тому жоден з них не мав достатньої ваги та зв'язків для того, щоб узурпувати владу. В цьому була відмінність Молдавії від решти пострадянських держав. Країна не мала беззаперечного лідера, натомість спостерігався певний лідерський дуалізм.

Перші досить вільні вибори до законодавчого органу (Верховної Ради) ще Радянської Молдавії відбулися 1990 р. У лютому-березні були обрані представники до Верховної Ради Молдавської РСР XII-го скликання – репрезентативний орган, сформований з депутатів, обраних по одномандатних округах, які пізніше (23 травня 1991 року) постановили перейменувати державу з «Молдавської РСР» в «Республіку Молдова», і, відповідно, «Верховну Раду» – у «Парламент Республіки Молдова». Спочатку чинність зберігала Конституція Молдавської РСР, в якій містилося чимало положень, які потребували корекції. Наприклад, на той момент парламент складався з 380 депутатів [2, с. 354], що було набагато більше оптимальної кількості.

В 1990 р. було внесено поправки до Конституції, згідно з якими і впроваджувалась парламентська форма правління. Втім, у відповідності з загальними пострадянськими тенденціям, було створено і інститут президентства. Президент початково, відповідно до прийнятих порадок, обирався Верховною Радою. Він пропонував кандидатуру прем'єр-міністра (глави уряду), який затверджувався вищим зако-

нодавчим органом. Проте суперечності почали виникати у стосунках між новообраним президентом та парламентськими силами, загальна нестабільна ситуація в країні і, головне, – загроза територіальній цілісності республіки, яка виникла завдяки діям сепаратистів в Придністрові та Гагаузії, призвели до того, що вже у лютому 1991 р. парламент з подачі Снегура приймає поправки, що зміцнюють положення президента – він стає головою уряду. Вводяться також прямі президентські вибори. Таким чином, після дуже короткого періоду існування парламентської республіки, Молдова швидко перейшла до напівпрезидентської форми правління.

Тріумфатор президентських виборів як у парламенті, так і на всенародних виборах, був один і той же. У 1990 р. президентом став Мірча Снегур (голова Верховної Ради МРСР) у 1991 р. він же виграв і всенародні вибори, на яких був єдиним, безальтернативним кандидатом. Проте повноваження в посаді, яку він обіймав, були меншими, ніж у решти пострадянських президентів. В той час поки решта президентів здійснювала зміщення президентської вертикалі і посилювали свою владу. Президент Республіки Молдова боровся за свої повноваження з парламентом та опозицією.

Нова конституція Молдови, в якій кількість депутатів була скоригована, була введена в дію в 1994 р., згодом, 19 липня 1996 р. і 5 липня 2000 р. в неї були внесені зміни. Кількість парламентарів зменшилася до 101 депутата. Згідно з положеннями нової Конституції 24 лютого 1994 р. були проведені перші в історії незалежної Молдови парламентські вибори. За їх підсумками головою парламенту був обраний колишній перший секретар компартії МРСР Петро Лучинський. У 1995 р. він вже стає президентом країни.

Взагалі про початок 90-х рр. можна сказати, що цей період характеризувався прихованим двовладдям і конкуренцією між Мірчою Снегуром і Петром Лучинським. Конкуренція між ними була основним мотивом політичного протистояння в Молдові і одним з важливих чинників, що сприяв збереженню значення та ролі парламенту в політичному житті країни.

Ще одним фактором, який став наслідком вивищення ролі парламенту, стало те, що саме він був відповідальний за урядові кризи та складнощі у відносинах з президентом. Як наслідок, з семи парламентських виборів лише три були черговими (див. табл. 1). Важливість парламенту також відбивалася і в постійних спробах шляхом модифікації виборчого законодавства змінити підсумок виборів у потрібному для себе напрямку. Президент та парламентські партії постійно намагалися, варіюючи різні норми, створити якомога більш сприятливі для себе умови виборів. У підсумку це вилито у постійні трансформації виборчої формули, яка стала однією з найбільш динамічних і цікавих на усьому пострадянському просторі. Чинниками, які постійно змінювалися, були виборчий поріг, явка та перелік можливих учасників виборчих перегонів.

Наразі виборча система Республіки Молдова передбачає проведення виборів по єдиному виборчому округу, в якому розподіляється 101 депутатський мандат. При участі в них різноставучих учасників виборів: партій та інших суспільно-політичних організацій, що висувають списки кандидатів, з одного боку, і незалежних кандидатів, тобто громадян, що індивідуально висувають свої кандидатури, з іншого боку. При цьому реєстрація списків кандидатів від партій та інших суспільно-політичних організацій здійснюється без додаткових умов (збір підписів, внесення виборчої застави чи інші форми підтримки висування не потрібні) незалежно від статусу партії або організації. Незалежним же кандидатам для реєстрації необхідно зібрати підписи виборців в кількості не менше 2000 і не більше 2500 осіб, підставою відмови в реєстрації є недостатня кількість дійсних підписів.

При цьому до розподілу мандатів допускаються партії та громадсько-політичні об'єднання, які подолали представницький ценз, який становить 6% дійсних голосів виборців, а незалежний кандидат вважається обраним у випадку, якщо отримав 3% дійсних голосів виборців у цілому по країні. Разом з тим на виборах, що відбулися, як і на попередніх виборах, ні один незалежний кандидат не отримав необхідної для проходження до Парламенту числа голосів.

Для фінансування виборчих кампаній конкурентів на виборах Кодекс про вибори передбачено надання державою безпроцентних кредитів у розмірі, встановленому ЦВК Молдови, які погашаються державою в частині, що дорівнює висотці голосів, отриманих відповідним конкурентом, а в іншій частині – конкурентом на виборах. Крім того, для фінансування кампанії можуть використовуватися власні кошти та кошти, отримані від фізичних та юридичних осіб за попередньою згодою конкурента, перераховані на спеціальний рахунок. Граничні розміри таких коштів також встановлюються ЦВК Молдови. У Республіці Молдова передбачена обов'язкова процедура підтвердження результатів виборів Конституційним Судом, який протягом 48 годин після їх визначення отримує від ЦВК необхідні матеріали і в десятиденний термін, але не раніше остаточного дозволу судовими інстанціями поданих скарг, дає висновок про відповідність або невідповідність виборів закону. Вибори визнаються недійсними, якщо Конституційним Судом встановлено, що були допущені порушення, які вплинули на результати голосування і розподіл мандатів. При цьому конкурентам на виборах надано право клопотати про повторний підрахунок голосів виключно до підтвердження результатів виборів.

Таблиця 1

Парламентські вибори у Республіці Молдова

Дата виборів	28.11.2010	29.07.2009	5.04.2009	6.03.2005	25.02.2001	22.03.1998	27.02.1994
Тип виборів	Дострокові парламентські вибори	Дострокові парламентські вибори	Парламентські вибори	Парламентські вибори	Дострокові парламентські вибори	Парламентські вибори	Дострокові парламентські вибори
Виборчий поріг							
Політичні партії	4%	5%	6%	6%	6%	4%	4%
Виборчі блоки з 2-х партій	7%	не дозволені законодавством	не дозволені законодавством	9%	6%	4%	4%
Виборчі блоки з 2-х і більше партій	9%	не дозволені законодавством	не дозволені законодавством	2%	6%	4%	4%
Незалежні кандидати	2%	3%	3%	3%	3%	4%	4%
Поріг явки	1/3	1/3	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2

У другій половині 1990-х рр. в Молдові розгорнулася типова для країн СНД боротьба за владу між президентом і парламентом. Домінуюча на той час у парламенті Аграрна партія гостро конфліктувала з президентом Лучінським. Після виборів 1998 розколотий парламент виявився не в змозі обрати голову. Зрештою, президент відповідно до конституційних повноважень розпустив парламент і призначив дострокові вибори, які пройшли в лютому 2001 р.

У цей період у політичній практиці Молдови ми можемо спостерігати значну кількість спроб використати різноманітні інститути для зміцнення позицій президента. В інших пострадянських країнах за допомогою референдумів, розпусків парламенту та інших заходів вдавалося перетворити режими правління на суперпрезидентські, проте в Молдові підсумки були іншими. Перелік заходів, що його намагалася використовувати президентська сторона, був традиційним для пострадянського простору.

Окрім постійних заяв самого президента та його оточення про більшу природність президентської республіки для Молдови, було здійснено також спробу проведення референдуму. В березні 1999 р. президент ініціює поправки до Кон-

ституції, що перерозподіляють повноваження в бік виконавчої влади і змушують мобілізуватися опозицію та парламентські сили. У травні проходить консультативний референдум, який закінчується внічию. Цей референдум проводився одночасно з місцевими виборами з ініціативи президента П. Лучинського і мав за мету зміну конституційного ладу республіки. На референдум було винесено питання: «Чи підтримуєте ви зміну Конституції з метою введення президентської форми правління в Республіці Молдова, при якій Президент буде відповідальним за формування і керівництво урядом, а також за результати правління країною?». Проте за рішенням Центральної виборчої комісії він був визнаний таким, що не відбувся, оскільки в ньому не взяли участь 60% виборців, а саме така кількість робила його результат позитивним. Це, безумовно, було ситуативною поразкою президента і тих, хто його підтримував в намаганнях перетворити Молдову на президентську республіку. Важко визначити, що зіграло тут вирішальну роль. По-перше, проти ідеї Лучинський об'єдналася більшість політичних партій як правого, так і лівого напрямку. По-друге, Рада Європи, даючи оцінку цьому референдуму висловилася негативно і порівняла ситуацію в Молдові з Білорусією, де все також починалося з ініціативи президента Лукашенка і референдуму.

Хоча референдум і був визнаний таким, що не відбувся, проте підсумки його були підбадьорливими для президентського табору – 58% виборців взяли участь, з них 55% підтримали пропозицію Президента. Прес-секретар Президента О. Голя заявив, що П. Лучинський задоволений результатами голосування і цілком можливий другий референдум, цього разу вже конституційний. Проведення такого референдуму вже планувалося на осінь, однак на початку листопада Конституційний Суд Молдови виніс рішення, згідно з яким ініціатива Лучинського зі зміни чинної Конституції може бути реалізована тільки при схваленні більшості депутатів парламенту. Таким чином, Конституційний Суд виявився тією інстанцією, яка зупинила претензії президента на зміщення своєї позиції та концентрацію повноважень шляхом проведення конституційного референдуму. До того, Конституційний Суд ще раніше, в 1998 році, прийняв достатньо неоднозначне рішення, яке стало додатковою перешкодою на шляху для президента. Згідно з рішенням Конституційного Суду більшістю в парламенті Молдови є 52 депутати від 101.

Таким чином Конституційний Суд 4 листопада приймає компромісне рішення з приводу референдуму. Конституційний референдум про перерозподіл повноважень між парламентом, президентом і урядом може проводитися, але тільки в випадку, якщо рішення буде прийнято парламентом. Президент повністю позбавляється ініціативи, і після певних вагань зважується на останній, що залишається в його розпорядженні, хід. Лучинський ініціює розкол в парламенті. Уряд позбавляється більшості і 8 листопада парламент голосує за вотум недовіри кабінету. Конфлікт переходить у відкриту фазу. Проте цей конфлікт президента і парламенту призвів до знаменної політичної події. Ворогуючих парламентарів настільки об'єднало протистояння президентській владі, що вони в 2000 р. зуміли провести поправку до Конституції, згідно з якою скасовувалися прямі вибори президента. Вибори знову повинні були проводитися парламентом [2, с. 356], для обрання президента необхідно було отримати підтримку 3/5 голосів парламентарів.

У квітні 2001 р. парламентом, в якому на той час домінуючою була фракція Комуністичної партії Молдови, що мала більшість і могла самостійно формувати як уряд, так і призначати президента, було призначено президентом представника КПМ Володимира Вороніна. Таким чином, після виборів президента одна партія стала повністю контролювати законодавчу і виконавчу владу. Така ситуація була використана ними для побудови вертикалі влади, усунення на практиці системи стримувань і противаг [2, с. 356]. Проте наявність подібного всеосяжного контролю робило для комуністів питання зміни форми правління малоактуальним.

До цього питання поведнлися вже їх опоненти. В 2008 р. було розпочато збір підписів за проведення референдуму щодо зміни виборчої системи, ініці-

кований Ліберально-демократичною партією республіки, яка пропонувала обирати президента загальним прямим голосуванням, а вибори в парламент проводити за змішаною системою: половину загального числа депутатів обирати за партійними списками, іншу половину – в одномандатних виборчих округах. Подібні новачки партійці пропонували задля боротьби з КІМ, її можливостями в парламенті та домінуванням у процесі обрання президента в парламенті. Проте їх ініціатива закінчилася поразкою повернувшись до неї вони вже в 2010 р., після перемоги на парламентських виборах.

Причиною проведення референдуму стала політична криза. На парламентських виборах 2009 року комуністи зазнали невдачі. До влади в країні прийшли ліберальні сили, що утворюють Альянс «За європейську інтеграцію» на чолі з в. о. президента Міхаєм Гімпу. Проте незважаючи на неодноразові спроби парламенту обрати главу держави, з квітня 2009 р. цього зробити не вдалося. Нові правлячі сили не могли набрати необхідних за законом 3/5 голосів парламентарів на підтримку свого кандидата. Проте і референдум від 5 вересня 2010 р. був визнаний таким, що не відбувся через низьку явку виборців, незважаючи на те, що парламент Молдови 7 травня 2010 року затвердив зміни до Виборчого кодексу, відповідно до яких референдум може бути визнаний таким, що відбувся, за умови явки до 50% виборців, а не 60%, як було раніше. За даними Центральної виборчої комісії республіки, участь у голосуванні взяли лише 29.7% виборців, в той час як за законом їх мало бути не менше 33%. Виборцям було запропоновано відповісти на одне питання: «Ви підтримуєте внесення зміни до Конституції, щоб президент РМ обирався всенародно?». Тогочасний виконуючий обов'язки президента Молдови Міхай Гімпу звинуватив у низькій явці виборців на конституційному референдумі опозиційних комуністів, які закликали бойкотувати голосування.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що формування і відновлення парламентської республіки в Республіці Молдова було зумовлене різними чинниками. В період становлення незалежної держави важливим чинником стало оновлення керівної еліти республіки, пов'язане з новими кадровими призначеннями в республіканському партійному керівництві. Відсутність єдиного визнаного лідера, який міг би зосередити довкола себе як партію, так і господарську та творчу еліту республіки, призвела до того, що посада президента при створенні була послаблена парламентським способом призначення.

Суперечності між двома основним фігурами – Снегуром та Лучинським були основним фактором збереження статусу парламенту в першій половині 90-тих років. Згодом цю роль виконували суперечності між комуністами та національно-демократичною опозицією. Одним з головних факторів можна вважати також роль Конституційного Суду. Ця інституція, контроль над якою зберегли як президент, так і парламент (домінуючий), стала на заваді спробам президента посилити свої повноваження шляхом проведення конституційних референдумів.

Бібліографічні посилання

1. Брутер В. Политические процессы в Молдове в 1988–2003 гг. [Електронний ресурс] / Владимир Брутер. – Режим доступу: http://www.igpi.ru/bibl/igpi_publ/moldovabroter.html
2. СССР после распада / под общ. ред. О. Л. Маргания. – СПб. : Экономическая школа, 2007. – 480 с.

Надійшла до редколегії 12.01.11